

פרופ' יונתן גרוסמן

67 חזה התנופה ושוק התרומה – המשך

שם באש. לצד זאת, יש ציווי על הנפה נוספת של החזה:
"וַיִּקַּח מִשֶּׁה אֶת הַחֹזֶה וַיְנַיֶּפְהוּ תְּנוּפָה לְפָנָי ה'". החזה
הזה הונף ועבר לרשות משה.

הדבר המרתק שמתרחש בתהליך זה קשור בזהות
'הנספחים' שמונפים בתחילה עם החלבים ומוקטרים
יחד אתם באש המזבח. מצה אחת מכל שלושת סוגי
המצות מצטרפת לחלבים, כמו גם שוק הימין. כזכור,
בדרך כלל 'מצה אחת' מכל סוג ושוק הימין ניתנים
כתרומה לכוהן. במשך שבעת ימי המילואים רכיבים אלו
הצטרפו לחלבים והוקטרו באש המזבח! כבר שיערנו
שבשל כך לא נוסף לשלמי ימי המילואים לחם החמץ,
מפני שחמץ אינו יכול לעלות על המזבח. לאור מה
שנאמר בפרק ז', ההתרחשות של ימי המילואים מוזרה
למדי: החזה אינו מונף עם החלבים אלא בפני עצמו;
ומפתיע כמובן עוד יותר: עם החלבים מונף השוק, והוא
אף מוקטר עמהם!

סביר כמובן שיש קשר בין הדברים: מאחר שהשוק ביום
זה מוקטר על גבי המזבח, יש גם להניף אותו עם
החלבים המוקטרים. בכך חשב מילגרומ שנתפתר בעיית
תנופתו:

"כתוב זה אינו קשה כי הוא דן בשוק המילואים
ולא בשוק השלמים. ההבדל ביניהם הוא ששוק
המילואים אינה ניתנת לכוהנים אלא מוקטרת
על המזבח. היא טעונה תנופה לשם הקדשה
יתירה, לסמן שהיא עוברת מרשות הבעלים אל
רשות הגבוה. אכן, ייחודה של שוק המילואים
לה' על המזבח, הוא הוא שמצריך את
התנופה"¹.

צודק מילגרומ שתנופת השוק מתבארת בהקטרתו,
אולם למעשה, השאלה רק עוברת למגרש שונה: מדוע
באמת שוק הימין מוקטר על המזבח בשבעת ימי
המילואים, ומה הדבר מלמד על מתנת השוק מזבחי
שלמים? לשם כך יש לברר תחילה מה מעמדו של משה
בימים ייחודיים אלו.

הפרשנות המקובלת למעמדו של משה בימי המילואים
היא שהוא מחליף את הכוהנים בימים אלו. הכוהנים
עצמם הולכים ומתקדשים ועדיין אינם ראויים לעבודה,
ועל כן, בימים אלו משה עושה את פעולתם והוא זה
שניגש אל המזבח ומקריב את הקורבנות: "אמר רב:
משה רבינו כהן גדול וחולק בקדשי שמים היה, שנאמר

בשיעור הקודם ראינו שבציווי על זבח השלמים בפרק
ז' רק החזה מונף ואילו השוק ניתן כמתנה לכוהן,
ולמרות זאת ביום השמיני למילואים נאמר שיש להניף
גם את החזה וגם את השוק. למרות זאת, גם ביום
השמיני, ממשיכה התורה לכנות את החזה – 'חזה
התנופה', ואת השוק – 'שוק התרומה'.

כדי להבין את התהליך שמתרחש נוכח עינינו ברצוני
לעיין בסיפור שעליו דילגנו בסקירתנו המוקדמת. בין
הלכות זבח שלמים שבפרק ז' לתיאור קורבנות היום
השמיני שבפרק ט', מתוארים שבעת ימי המילואים
(בפרק ח'). בשבעה ימים אלו מתרחש דבר מפתיע למדי
בכל הקשור לחזה ולשוק של זבח השלמים (שהוא איל
מילואים):

"וַיִּקְרַב אֶת הָאֵיל הַשְּׁנַי אֵיל הַמִּלֵּאִים וַיִּסְמְכוּ
אֹהֶרֶן וּבְנָיו אֶת יְדֵיהֶם עַל רֹאשׁ הָאֵיל... וּמָסַל
הַמִּצּוֹת אֲשֶׁר לְפָנָי ה' לְקַח חֶלֶת מִצֶּה אֶחָת
וְחֶלֶת לֶחֶם שֶׁמֶן אֶחָת וְרָקִיק אֶחָד וַיִּשֶׂם עַל
הַחֲלָבִים וְעַל שׁוֹק הַיָּמִין. וַיִּתֵּן אֶת הַכֹּל עַל כַּפֵּי
אֹהֶרֶן וְעַל כַּפֵּי בְנָיו וַיִּגַּף אֹתָם תְּנוּפָה לְפָנָי ה'.
וַיִּקַּח מִשֶּׁה אֹתָם מֵעַל כַּפֵּיהֶם וַיִּקְטֹר הַמִּזְבֵּחַ
עַל הָעֵלָה מִלֵּאִים הֵם לְרִיחַ נִיחֹחַ אֲשֶׁה הוּא לֵה'.
וַיִּקַּח מִשֶּׁה אֶת הַחֹזֶה וַיְנַיֶּפְהוּ תְּנוּפָה לְפָנָי ה'
מֵאֵיל הַמִּלֵּאִים לְמִשֶּׁה הִיא לְמִנְה כְּאֲשֶׁר צִוָּה ה'
אֶת מִשֶּׁה" (ויקרא ח', כב-כט).

בפסוקים שלפנינו מתוארות שתי תנופות. תחילה
מתוארת תנופה שנעשית לאחר ששמו על כפי אהרן ועל
כפי בניו את החלבים ונספחיהם: "וַיִּתֵּן אֶת הַכֹּל עַל כַּפֵּי
אֹהֶרֶן וְעַל כַּפֵּי בְנָיו וַיִּגַּף אֹתָם תְּנוּפָה לְפָנָי ה'". ראב"ע
אומנם פירש שכוונת הפסוק היא שמשוה "הניף [את]
אהרן ובניו, כאשר יניף אהרן את הלוי" (פירושו לויקרא
ח', כז), אולם הקריאה המקובלת והפשוטה יותר היא
שמשוה הניף את כל אלו שהוזכרו קודם ושהושמו על
כפי אהרן, כלומר את החלבים ונספחיהם. לאחר תנופה
זו מובלים החלבים ונספחיהם אל המזבח ומוקטרים

1 י' מילגרומ, "שוק התרומה שוק התרומה: פרק בתולדות הפולחן",
תרביץ מב (תשל"ג), עמ' 5.

מה המשמעות של העובדה שמשנה עבד בחלוק לבן ולא בבגדי כהונה מלאים? יש בדבר מחלוקת רש"י ותוספות, וייתכן שהיא משקפת שתי קריאות שונות לגמרי של תפקיד משה בשבעת ימי המילואים. בעלי התוספות משקפים את העמדה הרווחת, ולדעתם משה עבד בימים אלו כתחליף לכהונים, ולמרות זאת לא נזקק לבגדים משום "שעדיין לא נתקדשו בגדי כהונה" (בעלי התוספות שם, ד"ה "במה"). לדעתם הבגדים עצמם צריכים לעבור תהליך של התקדשות בשבעת ימי המילואים, שהרי מזים גם עליהם מהשמן ומהדם וכך הם מתקדשים; אין טעם שמשנה ילבש אותם טרם התקדשותם.⁴ לפי ביאור זה, חסרון הבגדים אינו מעיד מאומה על פגם בהגדרתו של משה ככהן אלא על הבגדים, שאינם מוגדרים בגדי קודש.

אולם רש"י ביאר אחרת: "משה לא נשתמש בבגדי כהונה, דכתיב 'ועשית בגדי קדש לאהרן אחיך', והוא היה זר אצלן, ועל פי הדבור שימש ולא הוזכרו בגדים". מדברי רש"י עולה שמשנה לא עבד בימים אלו בתור כהן, והוא מוגדר כזר מול בגדי כהונה. הרשות לעבוד ניתנה לו "על פי הדיבור". ממילא, לפי רש"י, אין להחיל את דיני הכהונה הרגילים על משה. הוא אומנם פעל בימים אלו בדומה לדרכים שכהונים עתידים לפעול אך אין זה אומר שהוא מוגדר כהן.⁵ גישה זו פותחת פתח להגדיר את מעמדו של משה ואת הפונקציה שהוא ממלא בימי המילואים באופן אחר.

מילגרום הציע לראות את תפקידו של משה בימים אלו כמנהיג, כמלך. הוא זה שבנה את המשכן והוא זה שקידש אותו ואת הכהונים העובדים בו.⁶ לפיכך, הוא

'מאיל המלואים למשה היה למנה" (בבלי זבחים דף ק"א ע"ב).²

אולם אם כן, קשה להבין את המצב המוזר שמתרחש בימי המילואים. כפי שראינו בפרק ז', שוק השלמים ניתן ישירות לכהן העובד כ'תרומה', וניתן לצפות שזה מה שיקבל משה בימים אלו, שבהם הוא מתפקד ככהן ועובד בשירות בעלי הקורבן. לעומת זאת, ניתן גם לצפות שהחזה – אשר בזבח שלמים רגיל מונף וניתן למזבח ורק דרכו ניתן לכהונים – לא יגיע לידי משה כלל, שהרי משה איננו באמת 'כהן' אלא רק מחליף לעת הצורך. אולם בפועל קורה ההיפך בדיוק: החזה מגיע למשה ואילו השוק מוקטר עם החלבים, לצד נציגות סל המצות אשר גם היא בדרך כלל הולכת לכהונים.

למעשה, כלל לא ברור שמשנה בימים אלו מייצג את הכהונה. אם באמת משה היה מתפקד ככהן בשבעת ימי המילואים ניתן היה לצפות שהוא גם ילבש בגדי כהונה בגשתו אל המזבח.³ כבר הגמרא התמודדה עם דבר זה וסיפרה שר' עקיבא נשאל באילו בגדים שימש משה בימי המילואים והוא לא ידע מה להשיב:

"רבי עקיבא איקלע לגינזק, בעו מיניה... במה שימש משה כל שבעת ימי המילואים? לא הוה בידיה. אתא, שאל בי מדרשא... במה שימש משה שבעת ימי המילואים? בחלוק לבן. רב כהנא מתני בחלוק לבן שאין בו אימרא"

(בבלי, עבודה זרה, דף ל"ד ע"א).

שמודיע מעשיהם ואופניהם. ואם להודיע שבגדים אלו יש בהם לאהרן כבוד ותפארת – מה יצא לנו מזה? ואולי שיתבאר על פי מה שאמרו בפרק אין מעמידין וזה לשונו: 'שאלו את רבי עקיבא במה שימש משה כל שבעת ימי המילואים? לא הוה בידיה. אתא ושאל בי מדרשא, אמרו לו: בחלוק לבן שאין בו אמרא, עד כאן. הנה ממה שימש משה בשבעת ימי המילואים בחלוק, זה יגיד שאין הבגדים מעכבין אלא לאהרן ולבניו, אבל זולת הכהנים תתרצה עבודת הקרבנות בלא בגדים. והוא מה שמודיעו באומרו 'לכבוד וגו'', לומר, לא תחשוב כי הבגדים לצורכי עבודה לבד, ויתחייב הדבר ללבושם משה בעבודת ימי המילואים, ולא כן הוא, אינם אלא 'לכבוד וגו'' למשרת קבוע לעבודתו, אבל לצד העבודה לבד כשתהיה בזולת אהרן ובניו יעבדו בחלוק לבן, וכמו שכן שימש משה כנזכר" (אור החיים על שמות כ"ח, ב). ר' חיים בן עטר מסיק כלל עקרוני ואמייץ: דווקא הכהונים צריכים לשרת בבגדי כהונה, אך אם משום מה מישוהו אחר עובד במקדש הוא אינו זקוק בבגדי כהונה. הבגדים הם דין בכהונים ולא דין בעבודת המקדש. דבריו מרתקים, אך צריך להודות שעדיין מעמדו של משה עמום ומזמין עיון נוסף.

6 מילגרום, ויקרא, חלק א, עמ' 556-557. הוא מראה שלאורך התנ"ך מלכים מקריבים קורבנות ויש להם מעמד דומה לזה של הכהונים: שאול (שמ"א ג, ט-ז); דוד (שמ"ב ו, ג); שלמה (מ"א ג, ד, טו); ירבעם (מ"א ז, ב, לב-לג). חלק מהמקרים האלו יכולים להתפרש כקורבן שבא

2 ראו גם את המדרש הבא, המרחיב את עבודת משה ככהן לכל תקופת המדבר: "משה ואהרן בכהניו ושמואל בקראי שמו' – רבי יודן בשם רבי יוסי ברבי יהודא בר ברכיה בשם רבי יהושע בן קרחה: כל אותן ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא נמנע משה מלשמש בכהונה גדולה... א"ר אליעזר בר' יוסי פשוט הוא לן שבחלוק לבן שימש משה במדבר" (פסיקתא רבתי פרשה יד).

3 יש גם לזכור שבמעמדות קודמים לימי המילואים משה לא תפקד ככהן אלא אחרים. בולט הדבר במעמד הר סיני: "וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי ה' לְךָ יְרֵד וְעֲלִית אֵתָהּ וְאַהֲרֹן עִמָּךְ וְהַכֹּהֲנִים וְהָעָם אֲלֵי יְהִרְסוּ לְעֵלְת אֶל ה' פֶּן יִפְרָץ בָּם" (שמות י"ט, כד); "וַיִּשְׁלַח אֶת נְעִרֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲלוּ עֵלְת וַיִּזְבְּחוּ זִבְחִים שְׁלָמִים לַה' פְּרִים" (שמות כ"ד, ה). אומנם משה זורק את הדם במעמד זה אך לזריקת הדם שם יש משמעות של כריתת ברית וקשה להוכיח (מכ). ראו עוד אצל מילגרום, ויקרא, חלק א, עמ' 556.

4 בהמשך שם מציעים תוספות ביאור אחר לחסרון הבגדים: "וה"ר יעקב מאורלייני"ש פירש דאפי' נתקדשו, מ"מ כל ז' ימי המילואים שהיה משה מעמיד המשכן ומפרקו היה נחשב כמו במה ואין בגדי כהונה בבמה, כדאמר בפ"ב זבחים (דף קיט:)".

5 ומעניינים דברי ר' חיים בן עטר על הפסוק הפותח את הציווי להכין בגדי כהונה: "וְעֲשִׂיתָ בְגָדֵי קָדֶשׁ לְאַהֲרֹן אָחִיךָ לְכָבוֹד וּלְתִפְאַרְת" (שמות כ"ח, ב). "צריך לדעת מה היא כוונת ה' באומרו 'לכבוד ולתפארת', אחר

שהפסוקים בפרק ז' מתארים את מהותם של החזה והשוק: החזה במהותו מונף והוא עובר לרשות המזבח עם שאר החלבים, והכוהן מקבל את החזה כמתנת מזבח. לעומתו השוק אינו מתקדש בקדושת מזבח אלא ניתן לכוהן העובד כתרומת מתנה מהבעלים. אולם בימי המילואים גם השוק התקדש בקדושת מזבח, והוא הוקרב על גבי המזבח, יחד עם שאר חלבי איל המילואים. תהא הסיבה לכך אשר תהא, מכאן ואילך יכול המזבח לקלוט גם את השוק. לפיכך, הצינוי לדורות שמצוי לאחר שבעת ימי המילואים מתאר תנופה כפולה – גם לחזה וגם לשוק, גם אם באופיים הבסיסי החזה הוא 'חזה התנופה' ואילו השוק הוא 'שוק התרומה'.

העולה מדברינו, שלאורך פרקים ז'-י' בחומש ויקרא יש מעין התפתחות הלכתית שחלה סביב השוק. בסופו של דבר הכרעה של חז"ל היא הגיונית ביותר – כמתברר בפרק י', אך גם לאחר הכרעה זו נותר השוק ביסודו 'שוק תרומה', אלא שמאחר שהמזבח קלט אותו פעם, יש להניף גם אותו, בבחינת 'כֹּל הָרְאוּי לְמִזְבֵּחַ, אִם עֲלָה לֹא יֵרָד' (משנה זבחים, פ"ט, מ"א). אם נרצה, נוכל לנסח זאת גם כך: המזבח הוא קודש קודשים, ועל כן כל מה שבא אתו במגע מתקדש בקדושתו. לפני ימי המילואים, רק החזה אמור להיות מונף ולהתקדש בקדושת מזבח, ואילו השוק לא אמור לפגוש את המזבח ולהידבק בקדושתו. אך בימי המילואים דבקה קדושת המזבח גם בשוק, ומעתה גם את השוק יש להניף.

דברים ברוח זו כתב הנצי"ב:

"ואת שוק הימין תתנו תרומה וגו'" – אף על גב שגם הוא בעי תנופה לדורות כמבואר להלן י', טו... מכל מקום אינו דומה לחזה שעיקרו במזבח בכלל חלב, אלא שהקב"ה זיכה לכהנים מחלק גבוה. מה שאין כן שוק הוא חלק בעלים ככל הבשר אלא שהוא תרומה לכהנים. ומשום הכי גם בתנופה אינן דומין דהחזה מביאין יחד עם החלבים והשוק רק בשעת תנופה מעלין אותו על החלבים" (העמק דבר על ויקרא ז', לב).

הנצי"ב מעיר שלא רק בכינוי הנלווה אליהם מורגש הפער בין החזה לשוק. הוא בא לידי ביטוי גם בסיום התהליך בזמן פגישתם עם החלבים המוקרבים על המזבח: החזה ששייך מהותית למזבח מובא מלכתחילה עם שאר החלבים; אך השוק שמונף רק כי נקשר למזבח

מקבל מתנות ככוהן אך לא לגמרי ככוהן, ויש לראותו "ככהן זמני, ורק מתוך הכרח".⁷ זהו כיוון אפשרי אך לא מספק: מדוע משה קיבל את החזה ששייך בדרך כלל למזבח ולא קיבל את השוק שהוא המתנה שניתנת לכוהן העובד בפועל? דומה שההפתעה בחלוקת החזה והשוק בימים אלו מלמדת שיש להגדיר את תפקידו של משה הפוך מן המקובל. אכן יש בעיה בימים אלו מפני שהכוהנים עדיין לא התקדשו ועל כן הם אינם יכולים לגשת אל המזבח. אך לא חייבים לראות את משה כמחליפם של הכוהנים, אלא כמחליפו של המזבח, או לפחות כנציגו. מאחר שאהרן אינו יכול לשחוט – שולח המזבח שליח מטעמו שיעשה זאת במקום הכוהנים שאינם. לא משום שמהה הוא 'כוהן' או 'כוהן זמני' אלא כי אין כוהן, ועל כן המזבח צריך לעשות את העבודות בעצמו, או על ידי שלוחיו.

בקריאה לא משוחדת של הפסוקים אכן נראה שבסמכותו של משה להפוך את הכוהנים לקדושים ולמשרתי קודש. הוא לא פועל בימי המילואים ככוהן אלא כבא כוחו של ה' או של הקודש על מנת לקדש את הכוהנים. יש לשים לב לפסוקים שרומזים שהדבר נתון בידינו: "וְלִקְחֶתָּ אֶת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְיִצְקֶתָּ עַל רֵאשׁוֹ וּמִשְׁחָתָּ אֹתוֹ. וְאֵת בְּנָיו תִּקְרִיב וְהִלַּבְשָׁתָם כְּתָנֶיךָ. וְחִגְרָתָּ אֹתָם אֲבָנֵי אֹהֶל וּבְנָיו וְחִבַּשְׁתָּ לָהֶם מַגְבָּעֹת וְהִיָּתָה לָהֶם כְּהֵנָּה לְחֻקֵּי עוֹלָם וּמִלֵּאֲתָ יַד אֹהֶל וַיֵּד בְּנֵי י" (שמות כ"ט, טז-ז).

דבר זה נראה במבט ראשון כחידוד לשוני בעלמא – מה לנו אם משה מוגדר כך ומה לנו אם מוגדר אחרת. אך למעשה יש להבנה זו משמעות מרחיקת לכת בנושא שאנו דנים בו. אם משה הוא שליח המזבח, ברור מדוע הוא מקבל את החזה. בדרך כלל המזבח קולט את החלבים עם החזה, והכוהן מקבל את החזה מהמזבח. בימי המילואים משה מקבל את החזה כי הוא שליחו של המזבח. אולם השוק (וגם נציגות מסל המצות) – שבדרך כלל ניתן לכוהנים מיד ולא עובר דרך המזבח – אינו מגיע למשה, שהרי משה איננו כוהן. הואיל ואין מי שיכול לקבל את השוק (ואת תרומת המצות), אזי יש להניף אותו באופן חריג ולקדש גם אותו בקדושת מזבח כך שהמזבח יקלוט אותו והוא יוקרב עם החלבים.

לאור דברים אלו ניתן לתאר את המסע שעוברים החזה והשוק, וכיצד זה שהם מכוונים חזה התנופה ושוק התרומה אף שבסופו של דבר שניהם מונפים. מסתבר

7 מילגרומ, שם, עמ' 558.

מטעמו של המלך אך לא ברור אם הוא עצמו המקריב. אולם בחלקם (במיוחד ביחס לירבעם: "וַיַּעַל עַל הַמִּזְבֵּחַ הַקָּטָן") אכן נראה שהמלך עצמו מקריב.

בשבעת ימי המילואים – מצטרף לחלבים בשעת ההנפה
עצמה ולא לפני.

נסיים בדרך דרוש, שהפער בין החזה לבין השוק הוא
כפער בין התפיסה הסגולית לייחודיות ישראל (ריה"ל)
לתפיסת הבחירה (רמב"ם). החזה 'נולד' לעולם של
מזבח, הוא כזה מעצם מהותו וזהו ייעודו. לעומתו שוק
התרומה הוא זה שפגש במהלך מסעו במזבח ומרגע זה
נתפס בקדושתו. מכאן ואילך הוא כבר לא יוכל לוותר
על קדושה זו; מכאן ואילך הוא מונף.

*

* כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולפרופ' יונתן גרוסמן

* עורך: בנימין פרנקל, תשע"ט

*

* בית המדרש הווירטואלי

* מיסודו של

* The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash

* <https://etzion.org.il/> האתר בעברית:

* <http://www.vbm-torah.org> האתר באנגלית:

משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5
דוא"ל: office@etzion.org.il